

РЕЦЕНЗИИ / REVIEWS

Светла ЧЕРПОКОВА

(Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“)

КАК ПЕРИФЕРИЯТА СЪЗДАДЕ ЦЕНТЪР**Svetla CHERPOKOVA**

(Paisii Hilendarski University of Plovdiv)

HOW MARGINALITY CREATED A CENTRE

Abstract: *The review presents five conference proceedings on the project Texts from the Marginality: Memory and Uses (2019 – 2024) at St. Kliment Ohridski University of Sofia: The Literary Periphery: Memory and Uses (2020), Literary Series – Construction and Deconstruction of the Canon (2021), Literary Forms on the Border Between Documentary and Fiction (2022), Voices of Otherness (2023), The Periphery: Modes of Functioning and Ways of Interpretation (2024).*

Keywords: *conference proceedings; marginality; literary periphery; memory; literary series*

Литературната периферия: Памет и употреби. Сборник с доклади от международна научна конференция, СУ „Св. Климент Охридски“, 4 – 5 ноември 2019 г. Съст. Н. Стоичкова, Н. Стоянова, Вл. Игнатов. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2020, 360 с., ISBN: 978-954-07-5115-3.

Литературните поредици. Конструирание и деконструирание на канона. Сборник с доклади от международна научна конференция, проведена онлайн на 26 – 27 ноември 2020 г. Съст. Н. Стоичкова, Н. Стоянова, Вл. Игнатов. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2021, 232 с., ISBN: 978-954-07-5355-3.

Литературни форми на границата между документално и художествено. Сборник с доклади от научна конференция с международно участие, СУ „Св. Климент Охридски“, 17 – 18 ноември 2021 г. Съст. Н. Стоичкова, М. Русева. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2022, 320 с., ISBN: 978-954-07-5568-7.

Гласове на другостта. Сборник с доклади от научна конференция с международно участие, СУ „Св. Климент Охридски“, 2 – 3 ноември 2022 г. Съст. Н. Стоичкова, Я. Радева, М. Колев. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2023, 496 с., ISBN: 978-954-07-5843-5.

Периферията: модуси на функциониране и начини на интерпретиране. Сборник с доклади от научна конференция с международно участие, СУ „Св. Климент Охридски“, 14 – 15 ноември 2023 г. Съст. Н. Стоичкова, М. Колев, В. Викторова. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2024, 504 с., ISBN: 978-954-07-6022-3.

Ако искаме да си обясним един на пръв поглед алогичен феномен – как периферията създава център, а маргиналията става средищен топос, трябва да се потопим в една литературоведска, но и интердисциплинарна дискусия, реализирана в петте тома от поредицата сборници от конференции на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ по проекта „Текстове от маргиналията: памет и употреби“ (2020 – 2024). Ръководител на проекта е доц. д-р Ноеми Стоичкова, а екипът през годините привлича утвърдени университетски преподаватели, млади учени, докторанти – доц. д-р Надежда Стоянова, гл. ас. д-р Владимир Игнатов, гл. ас. д-р Мария Русева, д-р Яница Радева, д-р Мартин Колев, докторант Виктория Викторова. И петте тома са издания на УИ „Св. Климент Охридски“.

Няма как на всеки от сборниците да му се отдаде дължимото, но един кратък преглед би могъл да ни ориентира за мащаба на замисъла и на постигнатото. Така всеки читател според интересите си би могъл да открие своя „център“.

Първият сборник, „Литературната периферия: Памет и употреби“ (2020), събира докладите от конференция, проведена година по-рано, през 2019 г. Той все още не предполага разгръщане в поредица, но я предчувства, тъй като задава траектории, теми за размисъл и проблемни полета, които няма как да бъдат всецяло изказани в неговите 360 страници. „Динамиката *център – периферия*“, „Столици – провинции“, „Извеждане от периферията“, „Паметта отвъд периферията“ са само някои от тематичните линии, които сборникът задава (така се наричат и отделни части в него). Едно респектиращо начало поставя разделът „Интелектуалецът и маргиналията“. Първият текст, „Великани, лилипути, литератури“¹, е на проф. Никола Георгиев, учителят, вдъхновителят, интелектуалецът, непризнаващ делението маргиналии и център. В тази част е и статията на незабравимия Марин Бодаков, „Периферният“ Йордан Маринополски: памет и (зло)употреби“, посветена на един литературен критик, есеист, преводач и писател, който по странно стече-

¹ Докладът, който проф. Никола Георгиев е възнамерявал да представи на конференцията, е мислен със заглавие „Без център и без периферия“. Включеният в сборника текст е един от последните на проф. Георгиев, останал недовършен и публикуван с любезното съдействие на съпругата му – г-жа Весела Груева, а обработката му за издаване е на Калина Захова, Надежда Стоянова и Владимир Игнатов.

ние на обстоятелствата си отива на същата възраст като Марин Бодаков, но също като него оставя дълбока следа. В частта „Идеологически употреби и периферия“ е и може би едно от последните изследвания на Сирма Данова – „Приватно и политическо в културната периферия: към произхода на „Горски пътник“ и поезията на Ботев“. Така сборникът, някак съдбовно предначертано, се превръща не само в разказ за паметта, но и в паметен разказ за литературоведските усилия, които продължават своя живот дори когато техните инициатори вече не са сред нас, и така спомнят техния пример.

Вторият сборник, „Литературните поредици. Конструирание и деконструирание на канона“ (2021), провокира още с корицата си – антични колони с цялото им внушение за каноничност и достолепност, но представени от необичаен ракурс. Провокативни са и ракурсите, от които е огледана темата. „Библиотечните поредици и литературният канон“, „Литературните поредици за деца през новия век“, „Поредици и световна литература“, „Поредици и модификации – каноничност, идеология, психогRAFия“ са тематични ядра в това издание. Текстовете, които гравитират около тях, превеждат през войнишките библиотеки², през черните поредици³, забравените издания и преводачи, „световната литература от корабите“⁴, обсъждат се „подривните залози на кодификацията“⁵, каноничното и апокрифното⁶, случилите се и неслучилите се антологии⁷ и поредици. Освен безспорните си научни достойнства сборникът има и едно много ценно практическо качество. Той може да послужи като своеобразен учебник за всеки изкушен в изучаването и изследването на литературните поредици както през фокуса на канона, така и отвъд него.

„Литературни форми на границата между документално и художествено“ (2022) е третият том от тази вече утвърдила се научна пореди-

² Вж. статията на Милена Кирова „Литературата и войната: случаят „Походна войнишка библиотека“, с. 15 – 21.

³ Напр. „Черната поредица“ на изд. „Сребърен лъв“ на Георги Марковски – опит за концептуален анализ“ от Светлана Стойчева, с. 47 – 54.

⁴ Камелия Спасова – „Световната литература от корабите: литературните поредици на Калимах“, с. 93 – 99.

⁵ Венцеслав Шолце – „Канон и повторение. Подривни залози на кодификацията в поредицата „Библиотека „Зидари“, с. 137 – 146.

⁶ Вж. напр. статията на Васил Загоров и Поли Муканова „Канонично и апокрифно за един самиздат“, с. 147 – 156.

⁷ „Неслучилите се поредици на XIX век“ е наименованието на последния раздел от сборника, където един от текстовете е на Владимир Игнатов с атрактивното заглавие „И наш Петко с мъжете“, или върху един опит за възрожденска антология“, с. 216 – 224.

ца и следващо доказателство, че „продуктивната в последните около три десетилетия тема за литературната периферия може да открива нови ниши“, а „граничността по принцип предполага вариативност и разнообразие на жанрове, контексти и литературни интерпретации“ (Стоичкова, Русева 2022: 13). Автобиографиите, писмата, пътеписите, мемоарите, хетерогенните жанрове, но и жанровете на границата между факт и фикция са обект на дискусия в този разказ за вариативността и разнообразието на литературните форми. Впечатление прави разширяването на авторския кръг, което е знак за продуктивността, но и за заразителността на предлаганата тематика от конференциите, чийто резултат са сборниците. Освен познати имена от първите два тома със свои текстове се включват Калин Михайлов („Дневник без дати“ на Димитър Петканов между документалния и фикционалния разказ“, с. 44 – 57), Ирен Александрова („Устойчиви маркери за ценностната природа на пътеписа“, с. 133 – 140), Александра Антонова („Мемоаристи и критици“, с. 203 – 213), Биляна Курташева („Oral History и дистопия: възходът на романа-анкета“, с. 282 – 289) и още много други, чиито текстове читателят предстои да срещне по страниците и на следващите издания от поредицата.

През 2023 г. излиза сборникът „Гласове на другостта“, резултат от четвъртата конференция по проекта „Текстове от маргиналията: памет и употреби“. В своите 52 статии и близо 500 страници той предлага също разказ за „вариативността и разнообразието“, но този път чрез осмислянето на другостта. Представянето тръгва от конвенционалните разбирания за другост („българина и чужденеца“, „ние и другите“, „свое и чуждо“, „отсам и отвъд“ и др.), които се проблематизират; преминава се през неочаквани (раздела „Анимализъм и антропоцентризъм“) и наложителни актуални интерпретации на другостта (разделите „Другостта като пола и сексуална идентичност“ и „Женскост и другост“). Не са пропуснати и алтернативните литературни движения и забравените гласове от българската литература, които също попадат в тематичното поле на другостта. Една серия от „други“, „нови прочити“ и „нови погледи“ оформя втората част от сборника, макар че новият прочит и новият поглед са отличителна черта на всяко едно от изданията в поредицата. В този сборник другостта се артикулира от много и различни авторски гласове, но по някакъв странен начин, вероятно и заради поредността и систематичното провеждане на конференциите през годините, на този етап те звучат вече като гласове на общност, която в екип усърдно обработва „полето на възможните прояви на темата“, поле, „видяно като работещо от Античността до постмодернизма“ (Стоичкова, Радева,

Колев 2023: 17). Заедно с това се запазват тенденции, проявени още в предишните томове – да се търси екстраординарното в уж обичайното⁸, да се изследват възприемателски нагласи⁹, да се тръгва от на пръв поглед алогичното, за да се открие логиката на проблема¹⁰.

Петата заключителна конференция по проекта произвежда и последния том от поредицата – „Периферията: модуси на функциониране и начини на интерпретиране“ (2024), който обаче не „заключва“ дискусията по темата, а оставя вратата отворена за следващи инициативи, нещо, подсказано от съставителите му още в уводните им думи, но и потвърдено от включените в сборника текстове, които провокират, изкушават, задават нови изследователски перспективи и приканват разказът да бъде продължен. Разказ с отворен край е и първата статия от сборника – на проф. Михаил Неделчев, озаглавена в просветенски стил и изпълнена с просветителски дух – „Как и кога литературното поле на НРБ излъчва истински големите поети от маргиналията на живота, а и кои остават в периферията като признати и непризнати „местни гении“ (Етюд за реалната динамика на литературния живот от късната социалистическа епоха с мемоарни елементи“ (с. 19 – 29). И макар скромно да е названа „етюд“ (впрочем също жанр от периферията), тя има характера на една истинска енциклопедия с потенциала да послужи за фундамент, но и за отправна точка на многобройни изследвания както върху „истински големите поети“, така и в полето на маргиналността, паметта и техните употреби.

Освен собствените сюжети, които отделните сборници градят, те в съвкупността си построяват и един „мегасюжет“, който систематично се разгръща от том в том. Тази свързаност, естествено, има своето обяснение в общия проект, който подчинява и конференциите, и сборниците към тях,

⁸ Вж. напр. статиите на Ирен Александрова („Другостта, или това не съм аз“, с. 77 – 83), на Калина Захова („Ако можехме да ги преведем“, с. 139 – 147), на Яница Радева („Свети Вълк“ от Елена Алексиева като апокриф“, с. 151 – 162),

⁹ Вж. „Литературата като перифериен глас“ (с. 311 – 317) от Албена Вачева и Николай Папучиев; „Поколението алфа и неговият прочит на Вежиновите повести“ (с. 324 – 211) от Екатерина Калева.

¹⁰ Напр. в „Гласове на другостта: софийският академичен ъндърграунд от 80-те години на XX в.“ (с. 238 – 245) от Александра Александрова, в „Гласове на другостта: незаченати и доброволно усмъртени деца“ (с. 202 – 211) от Ваня Георгиева, в „Има ли възраст старостта“ (с. 291 – 304) от Татяна Ичевска и др. (Подходът за извличане на логиката от алогичното работи в поредицата още от първия ѝ том, „Литературната периферия: Памет и употреби“, 2020, вж. напр. „Маргиналният Лилив“, с. 127 – 134, от Бисера Дакова, а също и „Днес борбата за освобождение на пролетариата от капитализма е оная „свилюкоса бестия““: Иван Мешков и Франкфуртската школа“, с. 254 – 260, от Владимир Сабоурин.)

както и в уменията и целенасочеността на съставителите. Мегасюжетността се конструира и чрез лайтмотивните теми, прескачащи от сборник в сборник, поддържани от едно „постоянно присъствие“ на изследователи с явен афинитет към темите. Оказва се, че ако проследим текстове на автори именно от това „постоянно присъствие“, може да открием как те разширяват обхвата на своите изследвания, провокирани от тематиката на отделните конференции през годините. Освен в споменатите статии на Милена Кирова, Биляна Курташева, Венцеслав Шолце, Татяна Ичевска „гласовете“ на споменатите учени се чуват отново и в други томове от поредицата. В „Гласове на другостта“ (2023) Милена Кирова обсъжда още „Българската поезия от първото десетилетие на ХХІ в.: каузи на непопулярно-различното“ (с. 67 – 74), а Биляна Курташева – „Другостта като читателско изпитание („Препрочитайки „Позор“ от Дж. М. Кутси“ (с. 373 – 377). Татяна Ичевска още в първия том от поредицата („Литературната периферия: памет и употреби“, 2020) заявява пристрастността си към темата със „Столицата и провинцията в романите на Димитър Димов“ (с. 177 – 187). В същия първи том Венцеслав Шолце започва изграждането на една своеобразна Симеон-Радевиада с изследването си „Периферност без периферия. Разказът „Раздор“ и автотекстуалната потенциалност на Симеон-Радевото творчество“ (с. 108 – 117), за да я продължи и в следващите с „Разноезичие и територия. Лингвокултурални потенциали на „Македония и Българското възраждане“ на Симеон Радев“ в „Литературните форми на границата между документално и художествено“ (2022, с. 238 – 253) и „Лудостта на автономното. Разказът на Симеон Радев „Лудият цигулар“ и културата на българския модернизъм“ във финалния сборник „Периферията: модуси на функциониране и начини на интерпретиране“ (2024, с. 239 – 249). Аналогична е и Георги-Стаматовиадата, която разгръщат текстовете на Калина Лукова в три от томовете – „Безподобният“ Г. П. Стаматов – маргиналии и творческа другост“ в „Литературната периферия: памет и употреби“ (2020, с. 99 – 107), „Любовното писмо в текста Г. П. Стаматов – автентичност и фикционалност“ в „Литературните форми на границата между документално и художествено“ (2022, с. 93 – 102) и „Разчитането на цитата като експериментален съпоставителен код („За едно кътче на душата“ от Г. П. Стаматов и „Незнайният“ от Георги Райчев)“ в „Гласове на другостта“ (2023, с. 385 – 391).

Текстовете на Пламен Антов¹¹ и Николай Чернокожев¹² също допринасят за тази „мегасюжетност“, която вплита отделните части от

¹¹ Вж. статиите му „Бай Ганю като фолклорно-епически герой в жанра на вица“ („Литературната периферия: памет и употреби“, 2020, с. 319 – 332), „Поредици и жанр.

поредицата в интригуващ сериал, при който зрителят, в случая – читател, с нетърпение очаква следващите епизоди с продължението на действието. Едно солидно учителско присъствие¹³ пък допринася за задълбочаване на връзката в изданията между наука и практика и за разширяването на кръга от ползватели.

Много добро впечатление и в петте тома от поредицата прави присъствието на докторанти и млади учени, чиито текстове са равнопоставени с тези на утвърдени и знакови за научната общност изследователи. Така „учители“ и „ученици“ заедно градят и доказват хипотезите си, като стои възможността „учителите“ също да се учат от своите питомци, а „учениците“ – да доразвиват пътищата, съградени от техните наставници. Открояват се текстовете на докторантите Йоана Нейкова, Кристина Колева, Кристиан Янев, Мария Русева, Франческа Земярска и др. (СУ „Св. Климент Охридски“), Зоя Иванова, Елена Минчева (ПУ „Паисий Хилендарски“), а присъствието на изследвания на докторанти и млади учени във всеки следващ сборник се увеличава. Погледът върху рубриката „За авторите“, с която всеки от томовете е снабден, подсказва и един друг принос на поредицата. Тя не само предоставя трибуна за изява на млади учени, но и чрез нея може да се проследи академичното им израстване, резултат от отдадеността и предаността им към изследователската работа.

Съществено и в петте тома е чуждестранното участие на международно признати учени, като част от текстовете са публикувани на английски език. Това разширява читателската аудитория, а също така е и гаранция за бъдещи контакти и взаимодействия. Текстовете на Лидия Кавун, Наталия Чаура, Татяна Цепкало, Олга Новик, Снижана Жигун, Анна Остапчук (Украйна), Диана Залар (Хърватия), Алиция Фидович, Пьотр Мищела (Полша), Хюсеин Мевсим (Турция) и др. разширяват

Около една анонимна поредица“ („Литературните поредици. Конструирание и деконструирание на канона“, 2021, с. 32 – 46), „Писмото и лириката между документа и фикцията“ („Литературните форми на границата между документално и художествено“, 2022, с. 75 – 83).

¹² С „Една антична история в български контексти“ („Литературната периферия: памет и употреби“, 2020, с. 57 – 67), „По жътва – вариации“ („Литературните форми на границата между документално и художествено“, 2022, с. 182 – 192) и „Вазовото четене на връзките България – Византия“ („Гласове на дружостта“, 2023, с. 31 – 38).

¹³ Например в лицето на Димитър Бурла и с текстовете му „Идеалът за модерна личност и образът на автора в българската литература от края на XIX век“ в „Литературните форми на границата между документално и художествено“ (2022, с. 227 – 237) и „Българският европеец, или чужденецът на своя земя“ в „Гласове на дружостта“ (2023, с. 48 – 54).

полезрението отвъд нашите си граници и усещания за периферия, за да възкресят забравени гласове и реконструират сегменти на паметта. Трябва да се отчете и сложната ситуация, в която се провеждат част от конференциите: кризата с коронавируса, войната в Украйна, политическите трусове у нас – все неща, които затрудняват както комуникацията при провеждането на конференциите (част от които са онлайн), така и окомплектоването и издаването на сборниците.

За многообразието и същевременно единогласието на сборниците трябва да се изкаже благодарност на организаторите на конференциите, които същевременно са съставители на сборниците от тях. Освен в мисията си на инициатори, заразяващи с ентузиазъм, работохолизъм, примамващи с интригуващи тематични линии, те влизат и в ролята на автори, която принципно им е присъщата. А текстовете им обясняват това много продуктивно изследователско попадение – фокуса върху маргиналията, периферията, граничните форми. Можем дори да заподозрем къде е разковничето на тази идея. Статията си „Асен Ягодин и литературните симптоматики на междувоенните десетилетия“ в първия том от поредицата Ноеми Стоичкова започва с думите: „Интересът ми към маргиналното, особено целенасочен през последните две години, се увенча с истинска находка. Попаднах, смея да кажа, на абсолютно непознат автор, чиито произведения твърде последователно илюстрират водещите литературни тенденции в началото на XX век и през 20-те и 30-те години“ (Стоичкова, Стоянова, Игнатов 2020: 118). Непознатият автор е Асен Ягодин, ученик на Яворов, но и с творчество, в синхрон с уклоните на времето. В следваща своя статия Стоичкова пък изследва „фрагменти от културния живот на епохата“¹⁴ през граничните литературни форми (автобиография, епистолярна), което идва да ни каже, че понякога виждането в периферията е много по-функционално, отколкото фокусирането върху центъра.

Надежда Стоянова (един от организаторите на конференциите и съставител на сборници към тях) също чрез текстовете си изразява основанията си за заниманията с маргиналното и неопознатото. В „Литературната периферия: памет и употреби“ в статията си „Великият незнаен“. Галерия от типове български в модерни времена“ тя надниква „под похлупака на цензурата и идеологическите тежнения на времето“, за да разгледа „невидяната дълбочина на един екзистенциален опит“ и

¹⁴ Вж. Стоичкова, Н. „Мойра“: вградените пътеписни бележки в (авто)биографичния „епистоларен роман“. В: Стоичкова, Русева (съст.) 2022: 111.

да разкаже за „великият незнаен“, който „осигурява континуитет и при-
дава цялост на културния процес“ (с. 45).

Така абсолютно непознатите и великите незначайни заживяват вто-
ри живот в текстовете от поредицата, за да докажат, че в пътя на лите-
ратурата всъщност няма големи и малки, както няма малки и големи
литератури, а всичко е част от един всеобщ промисъл, чиято грижа е да
пази паметта във всичките ѝ употреби, но и да ни учи как да я употре-
бяваме. В това се състои и един от основните приноси на петте тома от
поредицата. Те не просто изследват периферията, граничното, другостта,
не само реабилитират маргиналията, а я превръщат в не по-малко
значим център от канонично признатите изследователски полета.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Стоичкова, Стоянова, Игнатов (съст.) 2020: *Литературните поредици. Конст-
руиране и деконструирание на канона. Сборник от международна научна
конференция, проведена онлайн на 26 – 27 ноември 2020 г.* Съст. Н. Сто-
ичкова, Н. Стоянова, Вл. Игнатов. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
[Stoichkova, Stoyanova, Ignatov (sast.) 2020: *Literaturnite poreditsi.
Konstruirane i dekonstruirane na kanona. Sbornik ot mezhhdunarodna
nauchna konferentsiya, provedena onlayn na 26 – 27 noemvri 2020 g.* Sast.
N. Stoichkova, N. Stoyanova, Vl. Ignatov. Sofia: UI „Sv. Kliment
Ohridski“]. ISBN: 978-954-07-5355-3.
- Стоичкова, Русева (съст.) 2022: *Литературни форми на границата между
документално и художествено. Сборник с доклади от научна конфе-
ренция с международно участие, СУ „Св. Климент Охридски“, 17 – 18
ноември 2021 г.* Съст. Н. Стоичкова, М. Русева. София: УИ „Св. Климент
Охридски“. [Stoichkova, Ruseva 2022: *Literaturni formi na granitsata
mezhdru dokumentalno i hudozhestveno. Sbornik s dokladi ot nauchna
konferentsiya s mezhhdunarodno uchastie, SU „Sv. Kliment Ohridski“, 17 – 18
noemvri 2021 g.* Sast. N. Stoichkova, M. Ruseva. Sofia: UI „Sv. Kliment
Ohridski“]. ISBN: 978-954-07-5568-7.
- Стоичкова, Радева, Колев (съст.) 2023: *Гласове на другостта. Сборник с док-
лади от научна конференция с международно участие, СУ „Св. Кли-
мент Охридски“, 2 – 3 ноември 2022 г.* Съст. Н. Стоичкова, Я. Радева, М.
Колев. София: УИ „Св. Климент Охридски“. [Stoichkova, Radeva, Kolev
(sast.) 2023: *Glasove na drugostta. Sbornik s dokladi ot nauchna
konferentsiya s mezhhdunarodno uchastie, SU „Sv. Kliment Ohridski“, 2 – 3
noemvri 2022 g.* Sast. N. Stoichkova, Y. Radeva, M. Kolev. Sofia: UI „Sv.
Kliment Ohridski“]. ISBN: 978-954-07-5843-5.

Assoc. Prof. Svetla Cherpokova, PhD

Paisii Hilendarski University of Plovdiv

Plovdiv, Bulgaria

e-mail: cherpokova@uni-plovdiv.bg

Researcher ID (Web of Science): CAF-1103-2022;

ORCID ID: 0000-0002-1113-9265;

RSCI ID: 2194-0097.